

Ligamenten van de staat?

Over regionale identiteit en de taatheid van de provincie

MAARTEN DUIJVENDAK

Het provinciale verband van Nederland

In het Latijn betekent het woord ‘provincie’ wingewest. Het betere woordenboek zal dat bevestigen. ‘Toen het rijk zich uitbreidde kreeg het de betekenis van veroverd gebied onder een magistraat uit Rome’ voegt het *Woordenboek der Nederlandse Taal* er nog behulpzaam aan toe. Nu neemt de kennis van het Latijn onder de Nederlanders eerder af dan toe, dus gelukkig zal niet iedereen deze associatie hebben. Integendeel, het lijkt wel alsof voor veel Nederlanders het begrip ‘provincie’ juist een gevoel geeft van veiligheid tegen ‘verovering’, een wijkplaats voor de Europese eenwording. En bij het begrip ‘wingewest’ zullen sommige oudere katholieke Nederlanders misschien nog een vage herinnering hebben aan het ‘anti-Hollandse’ proefschrift over Limburg en Brabant van Gerard Knuvelder *Vanuit wingewesten* en wellicht denken, ‘dat was toen’.¹

Het is merkwaardig gesteld met de provincie in Nederland. De publieke belangstelling voor dit bestuurlijke middenniveau is klein, als we naar de opkomstcijfers voor de verkiezingen voor Provinciale Staten kijken. Tegelijk timmeren provinciale bestuurders flink aan de weg en maken regionale kranten, regionale omroepen, streektaal en streekproducten een heuse ‘comeback’ door. Deze paradox roept een aantal vragen op; vragen naar de bestuurlijke verhoudingen in Nederland en vragen naar de aard van de provincie. Is de provincie een geografische eenheid waarmee inwoners zich identificeren? Zo ja, wat maakt dit gebied nu zo bijzonder? Voelt men hier geborgenheid, biedt de provincie een bijzondere band tussen haar bewoners? Wat melden historici over deze liefde? Over deze laatste vragen gaat dit opstel. Vertrekpunt is mijn veronderstelling dat in een klein en verstedelijkt land als Nederland, met een zeer mobiele bevolking, geen sterke provinciale identiteiten kunnen bestaan.

Identiteiten en sociale samenhang

De vraag naar provinciale identiteiten, naar deze vorm van regionale culturele eigenheid, lijkt op het recent weer opblaiende debat over de Nederlandse identiteit. Dat is vooral een publieke discussie waarop journalisten en politici proberen te scoren. Maar er is ook een interessante inhoudelijke zijde.²

¹ G.P.M. Knuvelder, *Vanuit wingewesten. Een sociografie van het zuiden* (Hilversum 1930).

² Zie bijvoorbeeld W. Velema en H. Wansink, ‘Vaderlands gevoel geeft richting’, *de Volkskant* (zaterdag 22 december 2007) Het Betooig, 1 en meer inhoudelijk P. Scheffer, *Het land van aankomst* (Amsterdam 2006) of M. Grever en K. Ribbens, *Nationale identiteit en meervoudig verleden* (Amsterdam 2007).

In dit debat staan plots weer ‘believers’ tegenover ‘non-believers’ en schijnt de notie van de afgelopen decennia, dat identiteiten geen authentieke oeroude constanten zijn, even op de achtergrond te geraken. Algemeen is de opvatting dat identiteiten constructies zijn. Ze berusten voornamelijk op beeldvorming en worden vaak gemanipuleerd.³ En waar die beelden gevormd worden naar aanleiding van gedrag van mensen, is dat omdat veel houdingen, normen en waarden groepsgebonden zijn. Mensen geven vorm aan hun identiteit in een dialoog met de sociale omgeving, een proces dat identificatie kan worden genoemd.⁴ Deze dialoog vindt nooit plaats in een vacuüm. Er zijn altijd politieke en maatschappelijke belangen in het spel. Nu klinken ook geluiden in het publieke en wetenschappelijke debat die betogen dat er toch duurzame essenties in identiteiten bestaan. Hedendaagse verhalen over de oeroude eigenheid van de Twenten, de Zeeuwen, de Limburgers of de Groningers zijn uitzonderlijk, maar ze bestaan. Volgens deze opvatting is er ‘iets’ wezenlijks ‘Drents’, ‘Fries’ of ‘Nederlands’. Recent verscheen een serieuze studie met deze gedachte over Twente als ‘natuurlijk gegroeid leefgebied’.⁵

Dat ‘iets’ verwijst meer naar een complexe relatie, dan naar een essentie. Een regionale culturele oriëntatie is niet eeuwenoud en ligt niet voor altijd vast. Hij wisselt naar plaats en naar moment. Het is een band met een buurt, een dorp, of een streek die vergelijkbaar is met de binding met kerk, partij, voetbalteam, familie, klas, of willekeurig welk ‘ons soort mensen’ dan ook. Anders gezegd, mensen spelen verschillende rollen op verschillende podia en in verschillende relaties. De meeste mensen hebben geleerd dat het nuttig is om gedragingen aan te passen aan de omgeving waarin zij zich bevinden. Socialisatie heet dat. Het resultaat daarvan is sociale vaardigheid.

Toch zijn elementen te benoemen die samen beeldvormend zijn, die een identiteit kunnen uitdragen. Constructies bestaan per definitie uit bronnen, brokken en bouwstenen. Bij rollen passen tekst, kostuums en rekvisieten, zaken die zich laten beschouwen en beoordelen. Deze onderdelen dragen bij tot een identiteit die herkenbaar is voor acteur en kijkers. Ze laten zich in het sociale verkeer uitdrukken als ‘zij’ en ‘wij’: ‘wij Friezen’, ‘wij Marokkaanse jongeren’, ‘wij katholieken’, ‘wij vrouwen’ of ‘wij katholieke vrouwen’. Het sluit de onzen in en de anderen uit. In de woorden van B. Anderson zijn dit de ‘verbeelde gemeenschappen’. Met de getoonde identiteit geven mensen blijk van hun oriëntatie op de sociale groep. Daarmee is tevens gezegd dat niet alle identiteiten gelijk in sterkte zijn. Sommige oriëntaties leveren sterke banden

³ De internationale discussie hierover is bijzonder breed. Een voor de auteur hier inspirerende bijdrage is Ch. Tilly, *Stories, Identities and Political Change* (Oxford 2002). Voor Nederland zijn van belang: C. van der Borgt e.a. (eds.), *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996); Ad de Jong, *De dirigenten van de berinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940* (Amsterdam 2001) en Barbara Henkes, *Uit liefde voor het volk. Volkskundigen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948* (Amsterdam 2005).

⁴ Pauline Meurs e.a., *Identificatie met Nederland* (Den Haag 2007).

⁵ F.G.H. Löwik, *De Twentse beweging. Strijd voor modersproake en eigenheid* (Enschede 2003) citaat op 20.

op, anderen zwakkere. De meesten vinden bevestiging in verenigingen en andere organisaties. Sterke identificatie levert een binding met een krachtige loyaliteit. Een gedeeld verleden kan daarbij van groot belang zijn. Of zoals Ch. Tilly dit formuleerde,

Accumulated history always provides material for construction of identities, always set limits to identity construction, and increases the likelihood that certain social relations will become the bases of identity construction. Yet history also leaves space open for the creative talent of identity builders.⁶

Regionale eigenheid

De laatste decennia is een aantal studies in Nederland verschenen waarin de ontwikkeling van een regionale identiteit of eigenheid door historici wordt geproblematiseerd. Vaak, maar niet noodzakelijk, gaan deze over provincies. Die provincie kan een belangrijk kristallisatiepunt voor deze regionale identiteitsvorming vormen, maar staat daarin niet alleen. Heel recent verschenen artikelen over Limburg die vragen over provinciale eigenheid opwierpen.⁷ Iets langer terug waren er vergelijkbare bijdragen over delen van Noord-Nederland.⁸ Tussen de uitkomsten van deze studies doen zich een aantal interessante verschillen en overeenkomsten voor. Omdat het regionalisme een cultivering van de 'eigenheid' is, moet in een bespreking met de verschillen worden begonnen.

De noordelijke identiteit van de Drenten, Friezen en Groningers wordt altijd beschouwd als verbonden met het platteland. Als een restant van een verdwenen of verdwijnende samenleving, met daarbij karakteristieken van gedrag, geschiedenis en taal. Het ontstaat, zo betogen D. Broersma en G. Jensma, als reactie op het moderniseringsproces, als een gevolg van de sociaal-culturele eenwording van Nederland in de negentiende eeuw. Jensma typeert het ontstaan van de Friese beweging als antwoord op de aansluiting van de Friese elite met de Nederlandse bovenlaag. Een proces dat in het midden van de negentiende eeuw volop gaande was en samenviel met de infrastructurele en culturele eenwording van Nederland. Een periode waarin de Friese elite zich oriënteerde op de Nederlandse elite en daarin wenste op te gaan. Door de beeldvorming rond en cultivering van het Friese eigene versterkte de regionale elite haar positie in de regio zelf en binnen Nederland.⁹

⁶ Tilly, *Stories, Identities*, 57.

⁷ Jos Perry, 't Nachtegaaltje zingt'. Regionalisme in Nederlands-Limburg 1900-1950', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg. Jaarboek van Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 52 (2007) 7-46 en Joep Leerssen, 'Een beetje buitenland: Nederlandse natievorming en Limburgs regionalisme', *Ibidem*, 47-65.

⁸ G. Jensma, *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1998); E.H.K. Karel, *Grenzen in Drenthe. Vier historische beschouwingen over scheidingslijnen in cultuur en landschap* (Assen 2000); M.G.J. Duijvendak (ed.), *Regionaal besef in het Noorden* (Assen 2003); Daniel Broersma, *Het wonderland achter de horizon. Groninger regionaal besef in nationaal verband 1903-1963* (Assen 2005).

Een oud-Groninger liedjeszanger aan 'zijn' stamtafel in De Jachtwaide van het Vaderlandsch historisch volksfeest te Arnhem in 1919 (Uit: D.J. van der Ven, 'Neerlands Volksleven' (Amsterdam 1920))

Broersma beschrijft een wat latere ontwikkeling, waarin het Gronings eigene wordt vormgegeven vanuit een in wezen nostalgisch verlangen naar de geboortestreek van Groningse migranten elders in Nederland. Het waren de ex-Groningers die in hun verenigingen en tijdschriften begin twintigste eeuw omschreven wat typisch Gronings was. Het op deze wijze vanuit Holland en Utrecht geconstrueerde nostalgische Groningenbeeld botste met het gebruik van de Groningse identiteit als embleem voor een moderniseringsproject, zoals de toenmalige Commissaris van de Koningin J. Linthorst Homan dat voor ogen stond. Linthorst Homan trachtte zijn *Groninger Gemeenschap* te formuleren als remedie voor de achterblijvende Groningse economie en tevens als middel tegen de Nederlandse 'hokjesgeest', maar slaagde in geen van beide. Niet iedereen zag deze provinciale eenheid. Ondermeer gereformeerden en communisten wezen zijn streven af. Voor hen waren de religieuze en ideologische banden van grotere waarde dan de territoriale.¹⁰

⁹ Jensma, *Rode tasje*, 189-200.

¹⁰ Broersma, *Wonderland*, 101-121.

Ten aanzien van de ontwikkeling van de Limburgse en Noord-Brabantse regionale cultuur worden in de verklaring de accenten anders gelegd. De ontwikkeling hier lijkt meer verbonden met het besef van katholieken als tweederangs burgers in een overwegend protestantse natie en de daarbij horende sociaal-politieke emancipatie. Maar het was ook een antwoord op de gevolgen van de Brabantse industrialisatie en de mijnbouw in Limburg. J. van Oudheusden heeft het ontstaan van de beweging *Brabantia Nostra* geanalyseerd als een poging van de katholieke elite om de sociale spanningen in Noord-Brabant te bezweren. Door het versterken van het beeld van het rurale en katholieke Brabant trachtte men een antwoord te geven op de bedreigingen van urbanisatie en industrialisatie. Niet alleen trokken deze processen mensen uit hun vertrouwde dorpssamenleving, maar lokten ook anderen naar Brabant, beide resulterende in een bedreiging voor de rooms-katholieke status quo. Recentelijk zijn ook de landschappelijke consequenties van dit streven naar geborgenheid in de Noord-Brabantse regionale eigenheid door J. Jansen op treffende wijze geanalyseerd.¹¹

J. Perry toont op fraaie wijze hoe de Nederlands Limburgse identiteit in minder dan 200 jaar stapsgewijs van een 'lege huls' tot rijk gevuld en 'typisch Limburgs' werd. Hij onderscheidt verschillende fasen, verbonden met het culturele klimaat in Limburg en Nederland. Perry verduidelijkt vooral de rol van kunstenaars, onderwijzers en wetenschappers en hoe deze 'identity builders' telkens nieuwe dimensies aan het begrip 'Limburg' gaven. Het katholicisme komt niet bij elk van hen even prominent naar voren, maar duidelijk is de dialoog tussen deze 'regionalisten', de buitenwereld (België, Duitsland en Holland) en de Limburgers die kennis namen van hun ideeën.¹²

De hiermee aangegeven verschillen tussen het regionalisme in Noord en Zuid zijn gradueel. Bovenal overheersen de overeenkomsten. De agrarische achtergrond delen vrijwel alle regionale typeringeën die op het verleden stoelen. Een nostalgisch verlangen naar de ongecompliceerde 'dorpse' wereld maakt hiervan deel uit. Ook is helder dat elites de regionale identiteit trachtten te gebruiken om een eenheid in de samenleving te versterken. Dat kunnen oudere bestuurlijke elites zijn, maar ook nieuwe groepen die op deze wijze aan hun streven naar positieversterking inhoud en urgentie trachtten te geven. In Nederland heeft dit regionalisme slechts een zwakke politieke vertaling gekregen. Bijvoorbeeld de Fryske Nasjonale Partij en de Grönneger Bond werden niet veel meer dan randverschijnselen, maar bij lokale partijen speelt dit wel zeker een rol. Andere overeenkomsten zijn te vinden in de negentiende-eeuwse romantische belangstelling voor het verleden. Daar waren de voorlopers van de huidige provincie te vinden buiten het huidige staatsbestel, waar een zekere emancipatoire trots aan kon worden ontleend. Juist voor Friesland en Limburg fungeren deze middeleeuwse beelden van een zelfstandige regio met een duidelijk onderscheiden bestuurlijk en cultureel karakter

¹¹ J.L.G. van Oudheusden, *Brabantia Nostra. Een gewestelijke beweging voor fierheid en 'schoner' leven 1935-1951* (Tilburg 1990) en Joks Jansen, *Vooruit denken en verwijlen. De (re) constructie van het platteland in Zuidoost-Brabant, 1920-2000* (Tilburg 2006).

¹² Perry, 'Nachtegaltje zingt', 7 en 43-46.

als balsem voor de eigentijdse problematiek. Dat het oude hertogdom Limburg heel ergens anders lag dan de huidige Nederlandse provincie Limburg, was daarbij een detail, zo toont J. Leerssen.¹³

Een belangrijke overeenkomst zit in de perioden van ontstaan en opbloei van dit regionalisme. Naast het genoemde proces van staatsvorming en de daarbij behorende culturele en infrastructurele eenwording, waaruit als reactie het regionale besef ontsproot, zijn er ook incidentele momenten van katalysatie. In de laatste twee eeuwen is een aantal van zulke bijzondere perioden aan te wijzen. De jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw, met de Noord-Nederlandse reactie op de Belgische afscheiding, moet hier als voorbeeld dienen. Dan zien we in veel delen van Nederland een hausse aan regionale gevoelens en symbolen waaraan iets nieuws werd toegevoegd. De – toen één generatie oude – eenheidsstaat leek te wankelen en dit leidde niet alleen tot een heroïsch optrekken van militairen en vrijwilligers naar het zuiden, maar ook tot een keur van historisch en nationalistisch getinte uitingen. In Groningen wees men nadrukkelijk op de band met Oranje en de regionale bijdrage aan het gedeelde Nederlandse verleden. Een fraaie illustratie hiervan is de versterkte intensiteit van de Groninger festiviteiten rond 28 augustus 1672 in deze jaren. Het ‘ontzet van Groningen’ had niet louter een regionale betekenis zo werd beklemtoond. Het adagium ‘Groningen constant, ’t behoud van het land’, plaatste de aftocht van de bisschop van Munster in een groots nationaal perspectief. Het werd hiermee van vergelijkbare orde als het Leids of Alkmaars ontzet.

Zo zijn er verschillende golven van provinciaal regionalisme in Nederland te onderkennen. De start van de twintigste eeuw mag als tweede algemeen voorbeeld dienen. Als reactie op het proces van verstedelijking in Nederland, de op gang komende migratie vanuit de rurale gebieden naar de industriële centra, ontstond een opleving van dit regionalisme in Noord-Brabant, in Twente, in Drenthe en in Groningen. Maar er was ook een pendant, een soort diapositief, onder de groepen Groningers, Drenten en Friezen in die nieuwe stedelijke gebieden.

Bij het construeren van de regionale identiteit viel men terug op een opmerkelijk groot aantal algemene zaken: het gedeelde verleden in een plattelandssamenleving, de veronderstelde historische provinciale eenheid, een gevoel van geborgenheid tegenover het onbekende, vrees voor economische verandering en werkloosheid. In elke provincie of regio destilleerde men hieruit haar eigen mix. En dit lijkt niet alleen aan het verleden voorbehouden. Momenteel blijken de provinciale overheden en de verschillende instellingen voor cultuur en erfgoed belangrijke ‘identity builders’. De actoren en de zaken van belang vormen telkens een nieuwe mix. Bijvoorbeeld de krachtige lobby uit Groningen herfst 2007, leverde de prachtige, maar tamelijk onbekende Menkemaborg in Uithuizen de Museumjaarprijs op. En ook ‘dreigde’ de Groninger zanger Ede Staal in die maanden op dezelfde vleugels tot de bovenste regionen van de top 2000 van Radio 2 door te dringen. Een lobby vanuit de regionale krant en een krachtige stroom e-mails, verzonden door

¹³ Leerssen, ‘Beetje buitenland’, 51-52.

liefhebbers van regionale cultuur en werkers in die sector, stonden daarvoor garant.

De laatste decennia bevorderen een aantal provincies de regionale identiteit en steunen daarbij onder meer op Europese bronnen. Brussel vormt een nieuwe bestuurlijke bovenlaag waar met een beroep op regionale problematiek fondsen zijn te verwerven. Vooral de relatief arme provincies, zoals Friesland en Groningen slagen daarin beter dan de anderen.¹⁴ Ze gebruiken dit geld ter ondersteuning van de bedreigde streektaalen en om de regionale eigenheid te exploiteren als (toeristisch) product op de Europese binnenmarkt. Vooral de opeenvolgende Leader programma's (een onderdeel van de regionaal gerichte structuurfondsen) hebben sinds 1990 de plattelandsprovincies met miljoenen euro's versterkt en hen met succes de regionale identiteit tot 'selling point' helpen maken. De provinciale identiteit als schutpatroon voor de Europese eenwording is hiermee zelf een paradoxale constructie.

Provinciale geschiedenis

Geschiedschrijvers spelen in dit geheel een interessante rol. Veel onderdelen van de Nederlandse regionale oriëntaties verwijzen naar het provinciale verleden. In verschillende provincies verschijnen aparte historische canons, naast de vele lokale canons van steden en dorpen. Ze worden door het publiek onthaald, blijkend uit de verkoopcijfers. Historici dragen argumenten aan die de regionale eigenheid kunnen versterken of ontmaskeren. Een eerste vraag daarbij is vanuit wat voor motivatie zij dit doen. Op zoek naar zulke argumenten ligt het voor de hand te kijken in de handboeken waarin het provinciale verleden is opgetekend. De lezer zou daar een verklaring verwachten. Dat is bijna vergeefse moeite. In de inleiding wordt zelden uiteengezet wat het belang voor de provincie zou kunnen zijn van zo'n uitgave. Blijkbaar sprak dat in de meeste gevallen helemaal voor zichzelf. De redactie of de auteurs verantwoordden zich vooral als wetenschappers naar de lezers.¹⁵

De recente *Geschiedenis van Holland* is in dit opzicht veelzeggend anders. De inleiding opent met de constatering dat dit deel van Nederland lang op een provinciale geschiedenis heeft moeten wachten. Dat komt omdat de inwoners van Holland zich 'minder sterk met hun gewest (lijken) te vereenzelvigen dan bijvoorbeeld Friezen, Limburgers en Brabanders. Dit heeft enerzijds te maken met de overlap van de Hollandse met de nationale identiteit en anderzijds met de sterke concurrentie van lokale en regionale identiteiten'. Th. de Nijs verklaart verder deze situatie uit de bijzondere positie van dit gewest binnen de Republiek, de verscheidenheid aan regionale en lokale identiteiten binnen de provincie en, heel belangrijk, het sterk verstedelijkte karakter van de provincie. Holland was één van de laatste provincies waar een provinciaal overkoepelend historische vereniging ontstond, zo merkt hij op.¹⁶ Opvallend is dat de auteur

¹⁴ R.A.A. de Rooij, *Nederlandse gemeenten en provincies in de Europese Unie. Gevolgen van het nationale EU-lidmaatschap voorsubnationale overheden* (Deventer 2003) 172-177.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld 'Verantwoording', in: J.J. Kalma, J.J. Spahr van der Hoek en K. de Vries (eds.), *Geschiedenis van Friesland* (Leeuwarden 1968) 5.

hier géén relatie legt met de heterogene achtergrond van de inwoners van Holland. Immers vele ‘Hollanders’ zijn migranten en door de eeuwen heen afkomstig van buiten deze provincie, zoals verderop in de *Geschiedenis van Holland* helder wordt.¹⁷

Leest men verder in deze provinciale geschiedenissen dan ontstaat er meer duidelijkheid. Vooral in de vergelijkingen met Holland valt de motivatie van de auteurs te ontwaren. Voorbeeldig in dit opzicht zijn de artikelen in *De Geschiedenis van Friesland* en de *Historie van Groningen* over cultuur. J.H. Brouwer zette zich in zijn bijdrage expliciet af tegen de opinie dat buiten Holland de culturele ontwikkeling beperkt was en benadrukte het open karakter van de Friese cultuur.¹⁸ In de middeleeuwen waren ook in Friesland allerlei klassieke teksten bekend. Culturele stromingen, zoals de gotiek en het classicisme, drongen door in Friesland. Nieuwigheden bereikten de provincie via het Stadhouderslijk hof in Leeuwarden en/of de Academie in Franeker. De internationale stijlen verkregen, zo stelde Brouwer met nadruk, daarbij een aan ‘Friesland eigen soberheid’. Vanaf omstreeks 1800 begon volgens de auteur een periode waarin de culturele horizon in Friesland zich vernauwde. Mede onder invloed van de Romantiek verkreeg de Friese taal weer meer betekenis en werd de aansluiting met de internationale trends minder sterk. Brouwer wees als verklaring hiervoor vooral op de sluiting van de Franeker Academie door de nieuwe centrale overheid in Nederland. De bijdrage laat zich op veel plaatsen lezen als een regionale apologie, met een zeker Fries chauvinisme.

In Groningen werd A.Th. van Deursen gevraagd een opstel over dit onderwerp te schrijven.¹⁹ Hij opende zijn bijdrage met de opmerking van de Leids/Groninger Johan Huizinga over de grote afstand tussen dit gewest en Holland. Dit had een cultureel isolement en een cultuur met een ‘provinciaal karakter’ tot gevolg, zo stelde hij. Groningen deelde wel in de ontwikkelingen, maar alles beduidend later dan Holland. Het gebruik van wijn, koffie en thee bereikte de Groninger consument met veel vertraging. Hoeveel? Dat liet de auteur aan de verbeelding van de lezer over. Van Deursen schetste de Groninger cultuur als eenvormig en niet origineel, maar wel als intens calvinistisch. Culturele uitingen van schilderkunst, muziek en letterkunde vonden alleen plaats in de betere kringen en dan vooral in de stad Groningen. Hier was het vertier van het patriciaat en de Ommelander elite. Via de universiteit bereikten wel vernieuwingen het culturele leven, maar het niveau en de betekenis daarvan waren mager. De schrijver illustreerde dit met vermakelijke voorbeelden van onbegrip en wansmaak. De redactie van de *Historie van Groningen* schrok toen men dit negatieve beeld van de Groninger cultuur in conceptvorm te lezen kreeg. Het stuk was wel erg ‘antichau-

¹⁶ Th. de Nijs, ‘Een geschiedenis van Holland. Inleiding’, in: Th. de Nijs en E. Beukers (eds.), *Geschiedenis van Holland I* (Hilversum 2002) 9-11.

¹⁷ Jan Lucassen, ‘Holland, een open gewest. Immigratie en bevolkingsontwikkeling’, in: Th. de Nijs en E. Beukers (eds.), *Geschiedenis van Holland II*, 181-215.

¹⁸ J.H. Brouwer, ‘Het culturele leven’, in: Kalma e.a. (eds.), *Geschiedenis van Friesland*, 601-635.

¹⁹ A.Th. van Deursen, ‘Cultuur in isolement’ in: W.J. Formsma e.a. (eds.), *Historie van Groningen. Stad en Land* (Groningen 1976) 389-422.

vinistisch' en daarmee het contrast met Friesland bijzonder groot. De redactie vroeg de auteur nadrukkelijk of de 'bijdrage wat minder ontluisterend gemaakt' kon worden, hetgeen hij weigerde.²⁰

Het verhalen van het provinciale verleden vereist omzichtigheid in het verwoorden van oordelen en vergelijkingen, de keuzes voor jubeljaren en natuurlijk de omschrijving van het grondgebied. Een voorzichtigheid die niet aanwezig is bij elke auteur van regionale en lokale canons, zoals die nu verschijnen.

Provinciale eenheid

De meeste provincies in Nederland hebben een oude geografische afbakening. Veel grenzen van de huidige provincies liggen vast sinds de zestiende of de zeventiende eeuw. Alleen de omtrek van Limburg is een resultaat van diplomatie, eigendomrecht en toeval van veel latere jaren. Toch suggereert dit meer continuïteit dan werkelijk is. De provincies vormden tot 1798 geen bestuurlijke eenheid. Ze waren een lappendeken van territoria met onderscheiden bestuurlijke en juridische constellaties: zoals Holland met de stemhebbende steden en aparte plattelandsgebieden, Gelderland met zijn kwartieren, Friesland met zijn steden en Groningen met Stad en Lande. Daarnaast waren er enclaves, gebieden die geen deel uitmaakten van de Republiek.

Tijdens het Bataafse en Franse bewind, tussen 1798 en 1814, vonden experimenten plaats met geheel nieuwe bestuurlijke grenzen. In een poging om de oude provinciale soevereiniteit te breken en een nieuwe eenheid te bereiken, verdween de vertrouwde afbakening van de provincies. De departementale besturen behielden louter uitvoerende 'administratieve' taken, waarbij de verschillende staatsregelingen in 1798, 1801 en 1805 het land in zeven of acht departementen herverkvelden. In het noorden en oosten ontstonden grote departementale eenheden, in het dichter bevolkte westen en zuiden kleinere departementen. Met de komst van het Koninkrijk der Nederlanden in 1814 keerden de grenzen van de oude provincies min of meer terug, maar niet de bestuurlijke bevoegdheden. Zo werden de eens soevereine, maar heterogene gewesten, provinciale eenheden in de nieuwe staat. De formuleringen van regionaal besef uit de negentiende eeuw moeten tegen deze achtergrond worden gezien. Men was op zoek naar argumenten uit het verleden die de nieuwe constellatie konden duiden als de uitkomst van een logisch historisch proces. Dat was de voedingsbodem voor de opbloei van het regionalisme binnen een nationaal verband rond 1830. Provinciale elites van bestuurders, onderwijzers en geleerden namen daarbij het voortouw.

Incidenteel vonden en vinden er grenswijzigingen plaats tussen de provincies. De herindeling die Vianen met enige plaatselijke discussie in 2001 van Zuid-Holland naar Utrecht bracht, is daarvan een voorbeeld. Gezien de sociale en economische oriëntatie van Vianen op Utrecht lag zo'n overgang voor de

²⁰ Maarten Duijvendak, 'Dertig jaar Formsma's Historie van Groningen', *Historisch Jaarboek Groningen* (2006) 118-125. Dertig jaar later herhaalde Van Deursen zijn opinie in een interview. Maarten Hell en Annemarieke Willemsen, 'A.Th. van Deursen over Holland', *Holland. Regionaal-historisch tijdschrift* 38 (2006) 38-46, m.n. 43.

hand. Vianen beschouwt zichzelf als een onderdeel van de suburbane schil rond Utrecht met zijn winkels, openbaar vervoer en woningen, ook al is niet iedereen daar gelukkig mee. Andere kleine grenscorrecties tussen provincies veroorzaakten nog minder geruis. In de meeste gevallen ging het ook hier om de zuigkracht van een stedelijk gebied, zoals de overgang van enkele hectaren Drenthe naar de gemeente Groningen. Zeer uitzonderlijk is het ontstaan van de nieuwe provincie Flevoland, met als enige oude bewoningskern het eiland Urk. Het imago van deze provincie wordt echter niet zo zeer gedomineerd door het verleden van dat eiland, de landbouw of de archeologie, maar door de nieuwe stedelijke centra: Almere en Lelystad. In dit opzicht wijkt Flevoland niet werkelijk af van Utrecht, Noord- of Zuid-Holland. Een provinciaal besef bestaat in Flevoland nog slechts in een zwakke vorm, ondanks alle plannen om de provincie een meer historisch profiel te geven.

'Aibals mooie Daamster wichter' als bedienden voor de Groninger koekwinkel, tijdens het Vaderlandsch historisch volksfeest te Arnhem in 1919, met een voor die tijd onwaarschijnlijk in het Gronings gestelde naam 'De Zuite Inval' (Uit: D.J. van der Ven, 'Neerlands Volksleven' (Amsterdam 1920))

Provincies en steden, Europa en identiteit

Voor de afronding van het betoog is toch even aandacht voor de bestuurlijke verhoudingen nodig. De meeste hedendaagse vragen naar het waarom van provincies rijzen vanuit een bestuurskundig perspectief. Provincies staan tussen de sterke gemeentebesturen en de centrale overheid, ze zouden in deze relatie een bijna overbodige bestuurslaag vormen, de stroperigheid bevorderen en zo efficiëntie in de weg staan. Vaak wordt gewezen naar andere landen, zoals Duitsland en Denemarken, waar men de afgelopen decennia juist het bestuurlijke middenniveau heeft aangepakt; het laagste niveau werd opgeschaald en bestuurlijke verantwoordelijkheden van het middenniveau gedecentraliseerd. In Nederland lukte dat de afgelopen vijfendertig jaar niet, al de verschillende commissies, rapporten en plannen ten spijt. Een herschikking van bevoegdheden leidt voortdurend tot een patstelling tussen de nationale overheid, de provincies en de grote steden.²¹

Dit is wat sterk uitgedrukt. De provincies hebben nadrukkelijk een eigen bestuurlijk domein. De inrichting en het beheer van de ruimte behoren tot de kerntaken en hierop zijn juist de provincies met veel landelijk gebied succesvol. Bovendien de verhoudingen tussen provincies en gemeenten verschuiven wel degelijk, maar langzaam. Immers het bestaan van kleine gemeenten wordt nog steeds beschouwd als een belemmering voor een effectieve bestuurskracht. Dit leidt al jaren tot gemeentelijke herindelingen en niet alleen in de dunbevolkte gebieden zoals Drenthe, Zeeland en Groningen. Waren er ruim 1200 gemeenten ten tijde van de Gemeentewet van 1851, in 1975 was dit verminderd tot 900. De laatste dertig jaar is dit weer gehalveerd tot 443. Zo vindt in Nederland van onder af een trage bestuurlijke hervervorming plaats, zowel rond de grote steden, als in de rurale buitengebieden. De vergrootte urbane groei, met hervervorming van bevoegdheden, kan op termijn ook gevolgen hebben voor een regionale identiteit.

Grootstedelijke bevolkingen ontwikkelen identificaties die een provinciale oriëntatie tegengaan of verzwakken. In het verstedelijkte Nederland is dit een factor zichtbaar in de meest urbane gebieden. Het werd bijvoorbeeld door De Nijs voor de provincies Noord- en Zuid- Holland aangestipt. Gezien de voortgaande migratie en verstedelijking lijkt dit een voortdurend proces. In de stedelijke omgeving ontstaan nieuwe 'urban', kosmopolitische (transnationale) en ook meer 'transregionale' oriëntaties. De groeiende steden worden bevolkt door migranten, verhuisd van stad naar stad, van dorp naar stad of komend vanuit het buitenland. Zij geven mede vorm aan een nieuwe urbane identiteit, soms inderdaad heel 'open' kosmopolitisch, soms juist sterk op de 'eigen' urbane omgeving gericht. Waar de verhuisbewegingen binnen Nederland mensen naar de grote steden brengen uit de provincies met een vertrekoverschot (vooral Groningen, Drenthe, Overijssel en Friesland) wordt de identificatie van deze mensen met de nieuwe stedelijke samenleving geremd door banden met de plek van herkomst. De relatieve nabijheid in het kleine Nederland en de grote mate van mobiliteit helpen de bestaande relaties te

²¹ K. Peters, *Het opgeblazen bestuur. Een kritische kijk op de provincie* (Amsterdam 2007) 140-147.

bewaren met het herkomstgebied en de relatief sterke regionale oriëntaties. Dit werkt mogelijk ‘transregionale’ identiteiten in de hand.

Waar op termijn door verstedelijking nieuwe identiteiten ontstaan die zich niet of minder richten op de provincies, wordt in onder meer Groningen, Overijssel, Limburg en Friesland juist de regionale eigenheid opnieuw geformuleerd. Daarbij is een bijna exclusief provinciale bestuurlijke bevoegdheid in geding: de herinrichting van het landelijk gebied, de versterking van de economische structuur tegen de leegloop van het platteland. Europese fondsen bieden extra mogelijkheden om vanuit een provinciale identiteit economische kracht te ontwikkelen. Streekproducten, streektaal en een eigen historische canon horen daarbij. In praktijk gaat veel geld naar de bevordering van het toerisme, dat wil zeggen landschap en cultuurhistorie. Met een groen en cultureel imago profileren deze provincies zich graag. Zij trachten zo de banden met hun huidige inwoners en tijdelijke bezoekers te versterken. Of dit slaagt of niet, voor historici van het regionale verleden levert het interessante fenomenen op.

Maarten Duijvendak (1955) is bijzonder hoogleraar regionale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Een paar recente publicaties: Maarten Duijvendak, Hidde Feenstra, Martin Hillenga en Catrien Santing (eds.), *Geschiedenis van Groningen I. Prehistorie – Middeleeuwen* (Zwolle 2008); Michel Brandsma en Maarten Duijvendak, *Canon van het Noorden. Het historische belang van Noord-Nederland* (Zwolle 2007); Maarten Duijvendak, ‘New Options for Old Opponents. Issue-Strength of the Elite in Groningen 1870-1960’, in: S. Couperus, Ch. Smit en D.J. Wolffram (eds.), *In Control of the City. Local Elites and The Dynamics of Urban Politics* (Leuven en Groningen 2007) 133-146.

Summary

Maarten Duijvendak, *Ligaments of the State? On Regional Identity and the Tenacity of the Provinces*

Within the public forum, voices have recently been heard expressing the view that regional and national identities should be considered to be key features. Apparently, they possess a central core that has been handed down from the far distant past. There is, however, little support for this position within scientific circles. Generally, regional and national identities are seen as constructions based on group culture, group binding and image building. In this process of group formation an important role is taken on by ‘identity-builders’. Historians and others working in the sphere of cultural heritage are included in this group. In this article, recent provincial histories and regional cultural and economic policies are discussed in this light.

Limburg bestaat niet

Paradoxen van een sterke identiteit

AD KNOTTER

Rita Verdonk is trots op Nederland, maar niet op de Nederlandse provincies. Zij wil ze afschaffen. Volgens *de Volkskrant* klinkt daarvoor overal in Nederland applaus, ‘alleen in Limburg en Friesland kijken ze toch een beetje zuinig. Hun bewoners zweren bij hun provincie’. Maar: ‘helemaal afschaffen hoeft niet, bindt [Verdonk] in. Wat mag blijven is een piepklein en symbolisch kantoor voor het behoud van geschiedenis en traditie’.¹ Blijkbaar is Verdonk van mening dat de provincies een residu uit het verleden zijn, waarvan de bestuurlijke rol nu wel is uitgespeeld. Zij is niet de enige. De rol van de provincies is omstreden. In de aanloop tot de Statenverkiezingen van 2007 karakteriseerde de Maastrichtse bestuurskundige Klaartje Peters de provinciale bestuurslaag als ‘opgeblazen’.² In haar kritische analyse besteedt zij ook aandacht aan de provincie ‘als hoeder van de regionale identiteit’. Door een actief beleid op het gebied van geschiedenis, erfgoed en streekcultuur proberen provinciebesturen te stimuleren dat de inwoners zich meer gaan identificeren met hun provincie als woongebied. Peters stelt vast dat het imagoverlies van de provinciebesturen gepaard gaat met een verheving van het provinciale identiteitsbeleid. Zij wijst er echter terecht op dat regionale tradities minder historisch zijn geworteld dan velen denken. Zij zijn veelal in de negentiende eeuw uitgevonden en dat uitvindingproces gaat nog steeds door. Dat wil niet zeggen dat ze daarom niet werkzaam zouden zijn als identificatiemechanisme en als instrument om een gevoel van eigenheid en anderszijn te creëren. Met name in perifere provincies worden bestaande of uitgevonden tradities en cultuuruitingen vaak gekoppeld aan de provincie als territoriale entiteit, ook als zij niet zozeer een provinciale, maar eerder een lokale of juist een provincieoverstijgende oorsprong hebben. In Limburg vinden wij daarvan treffende voorbeelden als het katholicisme en het carnaval.³

De provincies stonden al eerder ter discussie. In de jaren 1970 lanceerde het kabinet-Den Uyl concrete plannen om te komen tot een bestuurlijke

¹ *De Volkskrant* (7 juni 2008): “Schei toch uit”. On tour met Rita’.

² Klaartje Peters, *Het opgeblazen bestuur. Een kritische kijk op de provincie* (Amsterdam 2007).

³ Peter Nissen, ‘Confessionele identiteit en regionale eigenheid. De pastorale instrumentalisering van regionale tradities in de vormgeving van de religieuze beleving’, in: C. van der Bogt, A. Hermans en H. Jacobs (eds.), *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit* (Amsterdam 1996) 155-172; zie ook: *idem*, ‘Constructie en deconstructie van het katholieke Limburg’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 45 (2000) 79-95; Carla Wijers, ‘Eén onder de Limburgse narrenkap. Een beschouwing over carnavalstradities en de creatie van een Limburgse identiteit’, in: Van der Bogt e.a., *Constructie van het eigene*, 201-218.